

УДК 75.04:27–526.62

М.П.Козловська

Образи-символи в українському сучасному сакральному мистецтві (аналіз творчих композицій Д.Болякова та Б.Негоди)

У статті зроблено спробу виявити семантику образів-символів в українському сучасному сакральному живописі в контексті аналізують творчих композицій Д.Болякова та Б.Негоди.

Ключові слова: сакральне мистецтво, символічність, ангели, алегоричне поєднання, задум художника, композиція, колорит, динаміка.

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. високий рівень творчого потенціалу незалежної України забезпечують сучасні митці. Вони беруть участь у формуванні нової моделі українського світобачення, нових естетичних вимірів духовності і сприяють усвідомленню органічного поєднання національних і загальносвітових мистецьких процесів. Творення “образу” митці розуміють як особливу, специфічну галузь пізнання світу, наповнену емоційною змістовністю, філософськими розмірковуваннями.

Вивчення взаємовідносин між релігією та мистецтвом в сучасній культурі представляє особливий інтерес. Релігійно-філософський підхід до аналізу мистецтва, як виразника духовної домінанти, а також виявлення значення його перетворювальної ролі в житті людини було глибоко осмислено й використано представниками філософської думки початку ХХ століття П.А.Флоренським¹ та С.М.Булгаковим². Сучасні дослідники М.В.Архіпов³, А.Н.Білій⁴, І.К.Бетко⁵, В.Д.Бондаренко⁶ опрацьовують серед інших і ті проблеми, що стосуються позацерковного мистецтва. Серед них: співвідношення православного й католицького живопису; ефективність небогослужебного живопису на священні теми; новаторство й традиції в релігійному мистецтві.

У контексті цих міркувань здається очевидним, що в сучасному живописі на релігійну тематику з численних напрямів можна виділити ті, які є найбільш перспективними і глибокими, здатними перетворити картину, написану на релігійний сюжет, у твір релігійного мистецтва. Надзвичайно цікавим і алегоричним виступає саме образ Ангела в сучасному українському мистецтві та живописі зокрема.

Художник та іконописець Дмитро Боляков, який написав цілу серію картин, присвячених ангелам, зауважив, що ангели – це одвічна тема. До цієї теми періодично повертаються більшість живописців. Можливо від того, що не висловили в ній себе до кінця, і тема надзвичайно важка.

Тема справді нескінченно важка, і навряд чи вона вичерпується творчим самовираженням одного автора. Творчих композицій з ангелами написано в останні роки різними художниками стільки, що важко собі уявити! І, тим не менше, ніхто не ризикне сказати, що висловив себе в ній до кінця. Щось невимовне, загадкове, що так і не зуміло прорватися крізь шар інтелектуаль-

ності та скепсису, залишається завжди. Всі зображення ангела – це всього лише тінь справжньої духовної істоти.

Пришествя ангелів в сучасний живопис можна порівняти зі стихією благодатного дощу, який раптом нахлинув на духовне життя наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття й затопив його повністю, приносячи чи-то щастя, чи-то горе, і постійно вимагаючи від творчих людей прислухатися до слів: “Час настав, наближається царство ангелів!”. Ця подія несе з собою небачений потік натхнення і нових творчих ідей⁷.

Мета даної статті – розгляд асоціативних зв’язків, загальних іконографічних мотивів, композиційних побудов, питань ритму, світла, кольору, фактури живопису, представлених у творах Дмитра Болякова та Бориса Негоди; виявлення глибинних аспектів творчості обох майстрів, їх духовної спорідненості в руслі пошуків символізму.

Так, композиції Б.Негоди мають духовно-асоціативний і пластичний зв’язок з творчими роботами Д.Болякова. Картини обох художників – це ніби філософський роздум про християнську історію, проте, представлену крізь романтичне бачення питання з елементами власної фантазії та з’єднанням символічності міфології, запозиченої з різних культурно-історичних контекстів. Дмитро Боляков прагне створити роботи найбільш бажані фантазії, в синтезі чуттєвості та любові, в яких би відкривалося релігійне, всесильне переживання; на якому дух піднімається до зірок, де все є доброта, до Бога, до неба; де уява може парити з радістю до невідомих і далеких світів, де все таємниця і святість⁸. У картинах з ангелами духовні проблеми художника знаходять органічне й пластичне вираження.

У обох художників, на перший погляд, композиції полотен освоюють простір спокійними мізансценами з однієї або двох фігур, які можна послідовно “прочитати”, починаючи з фронтиспису. Однак стадія завершеності та колористичне рішення, які залишили нам майстри, представляються не випадковими, що дозволяє сприймати цикли робіт багатозарово, захоплюючись їх оригінальністю й тонкістю почуттів. Наприклад, у роботі Б.Негоди “Тлескіт любові в коханні”, крила ангелів золотаво-світлого кольору, які утворюють стійкий трикутник, вибудовують смисловий вузол з фігурою немолодого чолові в образі ангела. У цій роботі прослідковується алегоричне поєднання молодості та зрілості, кохання та любові, стихії води та неба. При цьому сприйняття картини починає розвиватися по колу, набуваючи містичного змісту.

На полотні Д.Болякова “Ангел з голубом” конфлікт фігуративного і абстрактного вирішений з особливою рівновагою і витонченістю. Ритм площин з витонченими коричневими розписами (захоплення індійською мініатюрою) і “акварельними” заливками з частинами мальовничих, щільних, іноді корпусних, вільних мазків створюють захоплююче поле, як по всій поверхні картини, так і в кожній композиції окремо. Фігуративні елементи, що виступають в різноманітно інтерпретованих варіаціях світла і кольору, відповідно органічно вбудовані в цей ритм. Небеса в кожній своїй частині виражені з неповторними

колористичними нюансами, настроєм, задумкою, представляючи багату палітру людських почуттів. Їх прозорий, золотисто-мідний колорит занурює в поетичну мрію, де чистий лик сонця, величезні райські квіти й листя, постаті Ангела й дівчини об'єднуються в ритмічний плавний танець “сонячних” вод таємничого світу.

Внутрішню подібність у підходах до вирішення колористичних проблем, питань кольору і світла можна спостерігати при порівнянні значної кількості робіт Бориса Негоди і Дмитра Болякова. Так, в багатьох роботах Б.Негоди декоративне рішення фігури зустрічається з несподіваним дисонансом колір-ного характеру: полум'я блакитного світла на задньому плані, загалом м'якому, виконане щільними живописними мазками-штрихами, пливе в звично вохристому колориті. У стильовому плані цей контраст створює особливий пластичний удар, що підсилює звучання золотистих тіл та інших елементів жовтувато-вохристих відтінків. У сюжетному – відображає багатозначність теми, зустріч двох світів: світу міфологічної казки і світу сакрального, ірреального видіння – неба.

Прийом включення несподіваного “кольорового” світла, його спалахів зустрічаємо в багатьох роботах художників, де світло сприймається, як окремо діюча особа, майже випадає із загального стильового контексту. У полотнах “Ангел України”, “Ангел музики”, “Ангел села”, “Коливання одвічної надії” у Бориса Негоди і в творчих композиціях “Сяйво”, “Восьмикрилий ангел”, “Ангел. Ранок”, “Ангел в саду” у Дмитра Болякова, а також в численних етюдах і акварелях митці залишають глядачеві такі варіанти взаємодії світла і кольору, які своїм новаторством підтверджують експресивно-абстрактні пошуки ХХ ст.

Твори Дмитра Болякова представляють дивовижний діапазон застосування світла. Так в картині “Ангел. Ранок” світло, по-перше, бере участь в організації композиції полотна, розставляючи акценти у складній хвилеподібній діагоналі. По-друге, світло спільно з колоритом, композицією і ракурсами, будує просторові плани, глибину зображення. І по-третє, воно виявляє об'єм, відіграючи роль локального світла, там, де цього вимагає задум: наприклад, у фігурі ангела, обличчя якого звернене додолу. Світло, що “пробуджується”, розпушене волосся ангела, складені руки на передньому плані, все несе яскраво виражене символічне навантаження. У такій же ролі виступає на задньому плані простір “жовто-зеленого ранку”, збудований акордами кольорів і на інтервалах, відносинах між ними.

Світло – фактурне багатство, яке відрізняє багато творів Болякова. В окремих полотнах входження блакитного світла безпосередньо в ліплення фігури перетворюють ангела в якусь натхненну структуру – містичну хмару. Світло, колір, фактура в творах Болякова і Негоди сприймаються одними з головних інструментів, як у пластичній, так і образній сферах. Ці інструменти, таємничі та казкові, відкривають своє звучання не кожному, а тільки тому, хто спробує поглянути в глибину задуму художників, зануритися у споглядання, а потім у роздуми.

Світло-колірні пошуки обох майстрів надзвичайно живі, чуттєві, підглянуті в природі оком уважного та закоханого в неї споглядача. Хоча у Болякова почасті більш домінують реалістичні враження, піднесені до поезії та мрії, тоді як у Негоди в світло-колірних пошуках переважає інтуїтивний, раціонально-фантастичний початок.

Символічні композиції, присвячені ангелам, виразно характеризують стилістичні й образні пошуки обох художників. Світ ангелів Бориса Негоди – чудовий міраж, міфологічний, казково-алегоричний, замислений і прозорий, представляє прекрасних дів і крилатих звірів, що народились в українських, самобутніх традиціях. Найтонші, рухливі, кольорові штрихи утворюють певну предметність, де головну роль грає не плоть, а відчуття миттєвості, крихкості бачення. При цьому, в роботах можна спостерігати й сміливі акценти пастелі майстра кобальтом і кадмієм – тонкі, але рішучі. Можна відмітити, що більшість робіт художника могли бути використані в якості ескізів до gobelenів або панно – співвідношення великих декоративних груп і ритмічне рішення деталей дозволяє побачити цю можливість.

У Дмитра Болякова світлотіньовий ритм перегукується з багатими орнаментами німбів, декору одягу й фону. Тут наочно прочитується, що саме пристрасне, віртуозне конструювання в області світла, кольору та фактури і створює образ Ангела: відчуття прозорості повітря, мальовничості сонячного світла, святковості і в той же час незабгненої загадковості. Гра золота і блакиті, плинність форми, з одного боку, і її розсипчастість на “коштовності”, з іншого боку, задумливість і очікування чогось нездійсненого, нереального, таємничого зближують і поєднують роботи Дмитра Болякова і Бориса Негоди.

Варто відмітити техніки, в якій працюють майстри – Борис Негода в техніці олійної пастелі, а Дмитро Боляков поєднав живопис та іконографію. Ці техніки, що стоять між живописом і графікою, – це особливий камертон у володінні художником формою⁹. Тут талант, майстерність, інтелект, темперамент особливо оголені. Полотна художників демонструють рідкісне поєднання монументальності і ювелірності, змістовності та музичності, безпосередності та віртуозності.

У творах Дмитра Болякова і Бориса Негоди, як і в багатьох панно майстрів-символістів, можна спостерігати прагнення вийти за рамки звичного, в тому числі і в галузі освоєння живописної та графічної технік, коли особисті філософські концепції підштовхували до вдосконалення, оновлення її стану, перш за все з позиції сприйняття. У цьому питанні майстри іноді усвідомлено, іноді спонтанно, йшли шляхом стилізації різних матеріалів, тобто свого роду в імітаційно-стилістичному напрямі. Слід зазначити, що деякі елементи в роботах Негоди і Болякова стоять на межі абстрактного і фігуративного, що також зближує напрям творчих пошуків майстрів.

Композиційне рішення полотен обох художників різноманітне і оригінальне. Однак слід зауважити, що у Болякова майже не зустрічається композицій з центрально-симетричною побудовою, він віддає перевагу діагоналі,

S-подібній лінії, або вільним ритмам елементів. Тоді як у Негоди, в його символіко-алегоричних пошуках, побудова нерідко саме центрально-симетрична, пірамідална, складена з тіл міфологічних героїв, яку також можна порівняти з химерними сталактитами, що виростають з лінійного орнаменту.

Багато картин Д.Болякова можна віднести до композицій з вільно організованим ритмом: “Ангел з голубом”, “Ангел. Ранок”, “Срібний ангел” та інші. У Б.Негоди це “Молочна купіль розбудженого ангела”, “Коливання одвічної надії”, “Ангел тепла” та інші. Тут головними діючими особами в побудові вільного ритму виступають згадувані вище світло, колір і фактура. Так, у картині Бориса Негоди “Ангел з голубом”, ритми світла утворили поетичну метафору, де таємничі вершники асоціюються з конфігурацією хмар вечірнього неба, які несподівано виникли, здивували своїм неймовірним поєднанням, і також раптово зникнуть, залишивши тільки аромат нічних трав.

Тема руху по різному вирішена у Д.Болякова і Б.Негоди, як у загальних композиційних побудовах, так і в пошуках всередині форми. Полотно Д.Болякова “Ангел на троні” – приклад гармонійної рівноваги іконографічного і символічного. У картині “Сяйво” фантазія і роздуми художника створюють круговий рух світлих, оксамитових плям-площин. У них вишукані тонкі ліній-павутинки, нанесені на майже чисту основу, малюють химерні жіночі фігури, фантастичних тварин, орнаменти, рослини, які утворюють магічний, захищений візерунок. Думка про незавершеність даного полотна приходиться в останній момент; дана “зупинка” майстра видається не випадковою, а в достатній мірі визначає задум і перегукується з пошуками майбутнього і сьогодення. Схоже відчуття залишає і робота “Золотий ангел”, вирішена майже монохромно, графічно вишукано, зачаровує орнаментикою форм і метафорами. Вона, тим не менш, пронизана якоюсь подвійністю, аскетизмом і чуттєвим томлінням.

Образ жінки займає важливе місце в творчості обох художників. Саме жінка або молода дівчина найчастіше втілена в подобі ангела як у Дмитра Болякова, так і в Бориса Негоди. Жінок художники зображають з любов'ю. Це прекрасне, ніжне створіння, мрійливе, тендітне, граціозне. Ставлення до жінки в художніх рішеннях у Дмитра Болякова та Бориса Негоди багато в чому перегукуються. Численні образи ангела-жінки у Бориса Негоди нерідко зближаються у внутрішньому посланні з естетикою Бодлера, вони позбавлені будь-якої індивідуалізації, це узагальнено-типові лики, в яких, як правило, втілено стан загадковості і невимовності. Ідеї, виражені в творах Бориса Негоди, часто носять характер символічний і універсальний, піднесений і благородний. Символізм для митця був набагато більш значущим явищем, ніж новий стиль у мистецтві. Не випадково, більшість робіт художника носять узагальнені назви, схожі скоріше на філософські категорії, ніж на звичайні “коментарі” автора.

У Дмитра Болякова жінка так само позбавлена індивідуальності, це ніби іконографічний образ-символ. Фігура прекрасної, граціозної жінки, вільно, але невід'ємно вписана в орнаментальну систему з квітів та листя, символів

і арабесок. Центром композиції, як правило, є молода жінка слов'янської зовнішності у вільному одязі, що потопає в морі квітів. Картини обрамляють хитромудрі рослинні орнаменти, що не приховують свого візантійського або східного походження. І що дуже важливо відзначити – композиція завжди вписана в трикутник, це надає роботам цілісність, завершеність. На відміну від тривожних картин багатьох сучасних майстрів твори Дмитра Болякова дихають спокоєм і млістю. Відкрита чуттєвість робіт художника заворожує глядачів, незважаючи на те, що кожна епоха створює власні форми ідеалу.

Цікавим є співставлення ликів ангелів у творчих композиціях обох авторів. Перш за все, дивує візуальна близькість рис: витягнутий овал обличчя, підняті брови, маленькі уста. І, головне, погляд, спрямований в нескінченну невідомість, що бачить щось непізнане, ірреальне. Крім того, чуттєвість і, в той же час, натхненність даних образів асоціюються з дивовижними візантійськими мозаїками.

Таким чином, творчі композиції із зображеннями ангелів у Д.Болякова та Б.Негоди неймовірно цікаві й цінні для сучасного українського мистецтвознавства. Вони несуть ідею й філософію сучасності, поєднують різні стилі, течії та техніки живопису, відкривають образ ангела сучасному глядачеві.

Примітки:

1. Флоренський, П. А. Собр. соч. В 2 т. Т. 1: Столп и утверждение истины / П. А. Флоренський. – М., 1990 – 496 с.
2. Булгаков, С. Н. Малая трилогия / С. Н. Булгаков. – М., 2008. – 578 с.
3. Булгаков С. Н. Свет невечерний / С. Н. Булгаков. – М., 1917. – 417 с.
4. Бельй, А. Н. Символизм как миропонимание / А. Н. Бельй. – М., 1994. – 528 с.
5. Бетко, І. К. Біблійні сюжети і мотиви в українській поезії ХІХ – початку ХХ століття / І. К. Бетко. – К., 1999. – 211 с.
6. Бондаренко, В. Релігійна ситуація в Україні і її перспективи розвитку // Матеріали Міжнар. конф. 15–16 травня 1998 року “Релігія і суспільство в Україні: фактори змін”. – К., 1998. – С. 14-30.
7. Бодак, В. А. Релігія як феном універсалу культури: християнський контекст: автореф. дис. ... д-ра філософ. наук / В. А. Бодак. – К., 2006. – С. 14.
8. Бондаренко, В. Д. Зазначена праця / В. Д. Бондаренко. – С. 16.
9. Гречанский, Л. М. Творческий процесс и художественное восприятие / Л. М. Гречанский, К. А. Серов, В. Н. Остапов. – М., 1978. – 278 с.

Summary

The author of the article makes an attempt to reveal the semantics of images-symbols in Ukrainian modern religious painting in the context of analysis of artistic compositions of D.Bolyakov and B.Nehoda.

Keywords: religious art, symbolicalness, angels, allegoric combination, painter's idea, composition, colouring, dynamics.